

Pleskalová, Jana

Závěr

In: Pleskalová, Jana. *Tvoření nejstarších českých osobních jmen*. Vyd. 1. V Brně: Masarykova univerzita, 1998, pp. 103-116

ISBN 802101878X

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122926>

Access Date: 26. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

186. Již v nejstarším údobí češtiny tvoří antroponyma svébytný parasystém, který funguje podle vlastních pravidel a zákonitostí odpovídajících tehdejšímu pojmenovacímu potřebám. V oné době existovala jednojmenná antroponymická soustava, v níž se přednostně uplatňovala antroponyma praslovanského původu, a tyto skutečnosti se výrazně projeví v plánu slovtvorném, neboť individualizace osoby pomocí jediného oficiálního jména vyžadovala dostatečně bohatý inventář formově rozrůzněných antroponym. Tento požadavek významným způsobem aktivizoval slovtvorné schopnosti češtiny a stal se společným jmenovatelem všech slovtvorných procesů probíhajících v rámci antroponymie. Při tvoření osobních jmen bylo využíváno motivicky podobných slovtvorných typů apelativních i typů parasystémových — specificky onymických, které se na jejich pozadí vyvinuly; všechny společně pak přispívaly k bohaté slovtvorné diferenciaci osobních jmen, jež se stala nejcharakterističtějším rysem počátečního stadia české antroponymie.

187. V souvislosti se slovtvornou analýzou starobyklých osobních jmen vyvstávají některé problémy terminologické. Všechny staročeské a novočeské formace utvořené tzv. mechanickým krácením jsou označovány jako hypokoristika, tj. „expresivní obměny neutrálního jména v neoficiálním prostředí“ (Pastyřík, 1994, s. 107), přestože se obecně předpokládá, že mnohá ze staročeských hypokoristik svou expresivní funkci během dalšího vývoje ztrácela a byla využívána k rozlišování jedinců a později i k rozmnožování příjmení (např. Svoboda, 1964, s. 113, Trávníček, 1, 1948, s. 247–253). Pro nejstarší antroponyma, která mají formu hypokoristik (*Janek, Bারেš, Boguš, Don < Donatus*), zavádíme termín formální hypokoristika, protože jako jména oficiální uváděná v historických dlech a textech administrativní povahy postrádají hlavní znak hypokoristik, totiž expresivní funkci. Plní pouze funkci nominalizační a individualizační a právě díky této své schopnosti individualizovat jedince na veřejnosti zůstávala ve starobyklých cizojazyčných textech týkajících se české reality nepřeložena. — Za formální hypokoristikou považujeme tedy citově neutrální osobní jméno formově shodné s hypokoristikem.

188. Na tvoření nejstarších českých antroponym se podílely dva základní slovtvorné způsoby, kompozice a derivace. V souladu s tvořením českých substantiv představuje nejdůležitější slovtvorný postup sufixace. V rámci kompozice a deri-

vace se konstituovaly prvotní typy antroponym opřené o apelativa s obdobnou motivací (jména nositelů vlastnosti, jména vlastností, jména činitelská, dějová, synovská pojmenování, deminutiva...) a tato apelativní pojmenování ovlivňovala další vývoj antroponym se stejným slovnědruhovým základem. Podíl jiných pojmenovacích způsobů byl nepatrný. Z nejstaršího období češtiny bylo doloženo zhruba 60 osobních jmen, která vznikla onymizací nebo častěji přenesením apelativního označení určitého pojmu, popř. propria na konkrétní osobu, a to na základě jejich vzájemných metaforických nebo metonymických souvislostí: *Bába, Čáda/Čada* 'dítě ženského pohlaví', *Svak; Leb, Hlava; Osel, Vl'k, Žába; Kal'ina; Dušě; Ošitka, Kostka; Vřch; Dunaj; Vlach...*

189. Rovněž starobylé je sekundární tvoření specificky antroponymické, jež bývá tradičně označováno jako (mechanické) krácení s případnou následnou derivací a v souvislosti s kompozity jako mechanické tvoření, protože převládá názor, že spočívá v mechanickém spojování dvou komponentů — *L'st'im'ir* — nebo v podobném spojování formantů se základy různě zkrácenými — *Mach* < *Mat'ěj, Gost'iš* < *Gost'im'il, Dobrogost, Bogdaš* < *Bogdal* (Dokulil, 1962, s. 25, Svoboda, 1964, s. 38, 99, 105–115, a jiní). Domníváme se, že uvedené termíny nevystihují podstatu tohoto tvoření. Utvářenost nejstarších českých antroponym dosvědčuje, že toto spojování nebylo mechanické, ale že se řídilo vlastními pravidly respektujícími specifika antroponymického parasystému.

Protože se tzv. mechanické krácení a obdobné spojování dvou základů uplatňuje jen v parasystémech (propria, terminologie, slova expresivně zabarvená, viz Šlosar, 1987, 1994), nazýváme toto tvoření tvořením parasystémovým a jeho vlastní typy a slovotvorné prostředky typy a formanty parasystémovými. V každém parasystému nabývá uvedené tvoření specifické podoby. Vznik parasystémového — specificky antroponymického tvoření byl podmíněn zformováním parasystému osobních jmen; ten se vyvinul na pozadí základního systému nociónálních apelativ v důsledku potřeby takových pojmenování, která by byla schopna individualizovat jedince v dané společnosti. Nominalizační a individualizační funkce závazná pro všechny jednotky antroponymického parasystému vtiskla tomuto tvoření osobitou podobu a určila pravidla jeho fungování.

190. Parasystémové tvoření antroponym navazující na kompozici využívalo základů z inventáře složených osobních jmen, ale spojovalo je bez ohledu na sémantiku výsledné formace, protože ji propria k úspěšnému fungování nepotřebují. Z tohoto hlediska bylo spojování dvou základů volné, připouštělo řadu kombinací, jež by při kompozici apelativ nepřipadaly v úvahu (*C'uz'drah*), avšak tato volnost byla omezena pravidly, která nedovolila vytvářet formace nezařaditelné do antroponymického parasystému (**"M'irodoma"*). Jinak by volnější spojování komponentů ztratilo

svůj smysl, neboť vzniklo za účelem rozmnožení inventáře složených antroponym, když samotná kompozice svázaná pevnějšími pravidly nestačila pomocí omezeného inventáře komponentů uspokojit zvýšenou potřebu antroponym této struktury.

V rámci osobních jmen s dvěma základy udávala tón kompozice podle apelativních vzorů; její zásluhou se konstituoval starobylý parasystém složených antroponym. Jestliže měly volněji utvořené formace představovat jeho žádoucí doplnění, bylo třeba, aby se ani slovotvornou strukturou, ani použitými základy nelišily od pravých antroponymických kompozit, tzn. od osobních jmen, která byla utvořena podle pravidel apelativní kompozice. Proto bylo parasystémové tvoření řízeno následujícími pravidly:

1. Volnějšího spojování dvou základů se účastnil alespoň jeden komponent, který byl dříve hojně využíván při kompozici osobních jmen podle apelativních vzorů. Jeho přítomnost signalizovala, že jde o antroponymum, a tak napomáhala k úspěšnému fungování nových propriet v komunikaci (*slav, bor...*). Vyjádřeno slovy onomastické teorie — takový komponent byl nositelem důležitého druhově specifikujícího, antroponymického příznaku (Šrámek, 1976, Knappová, 1989, s. 9), který za jistých dalších podmínek zaručoval nově vzniklému jménu plnění nominalizační a individualizační funkce. Prostřednictvím těchto komponentů mohla být parasystémově utvořeným formacím dodatečně přisouzena jistá motivace opřená o pravá antroponymická kompozita se stejným komponentem.

2) Ve funkci předního členu vystupovaly substantivní, adjektivní, pronominální, verbální a adverbální komponenty stejně jako v případě složených slov. Slovotvornou strukturou kompozit byl ovlivňován i výběr zadních členů, neboť pro ně platila též omezení jako pro apelativní a na ně navazující antroponymické složeniny. Zadními členy se mohly stát pouze základy substantivní, adjektivní a verbální. Není tedy opodstatněné dosavadní tvrzení (Svoboda, 1964, s. 51–98), že se některá antroponyma s dvěma základy tvořila jejich libovolnou kombinací, tj. mechanicky. Kdyby bylo spojování základů mechanické, nic by nebránilo vytvoření parasystémových typů se zadním členem pronominálním (**“Bud’imoj”*, **“L’utovša”*), nebo adverbálním (**“Slavodoma”*), ale tyto základy mohly být pouze členem předním (*Mojm’ir, Domaslav*) — to na rozdíl od prefigovaných antroponym typu *N’emoj, Nedoma*, v nichž se pronominální a adverbální základy běžně stávaly nositeli substantivní morfologické charakteristiky. Rozdílná spojitelnost dvou základů na straně jedné a základu a formantu na straně druhé nás vede k přesvědčení, že prefigovaná antroponyma mají více společného s odvozeninami než se složeninami.

K volnějšímu spojování komponentů docházelo asi nejdříve uvnitř kompozičních typů (*Jaroslav — L’utslav*), ale brzy začaly jednotlivé kombinace přesahovat jejich hranice, protože mnohé antroponymické komponenty se neomezovaly jen na typ

jediný (*Jaroslav, Váceslav*). Jen zřídka vedlo spojování komponentů k vytváření nových, parasystémových typů, ale jejich podíl na tvoření nejstarších českých antroponym byl nevýznamný (např. S-(K)-AD — *Strel'ut*).

191. Derivací se původně tvořila osobní jména vyjadřující obdobné pojmenovací motivy jako apelativa: stč. *Hovora* — *hovora*, *L'utoš* — *mrzkoš*, *Dobrek* — *dobrek*, *Malýš* — *černýš*. Tyto formace si sice uchovávaly souvislost s příslušnými slovo tvornými typy apelativními, ale jako propria, jejichž nejdůležitějším úkolem je individualizace pojmenovaného, vstupovaly do mnohem důležitějších vztahů v rámci antroponymického parasystému, a to zejména do vztahů s osobními jmény se stejným základem (*L'utoš* — *L'utobor*, *L'utslav*, *L'útek*) i se stejnými polyfunkčními formanty (*Dobrek* — *Jarek*). Na této skutečnosti se zakládá parasystémové tvoření navazující na odvozování, jež překračuje pevná derivační pravidla a umožňuje poměrně volné spojování formantů s různými druhy základů (s plnými i zkrácenými základy substantivními, adjektivními a verbálními).

Uvolněná distribuční pravidla byla dána uvedenou prioritní úlohou nových formací. Na základě vzájemných parasystémových vztahů antroponym docházelo k tomuto tvoření uvnitř jednotlivých derivačních typů (srov. stč. *Čmek* < *čmý*, ale *Velek* < *V'el'islav* podle *M'irek* < *M'iroslav*), avšak mnohem důležitější byl vznik typů parasystémových, neboť tytéž vzájemné vztahy antroponym vedly k vytvoření velkého množství specificky antroponymických formantů.

Např. v dvojicích typu *L'utoš* — *L'utslav* začala být deadjektivní osobní jména považována za obměny složených antroponym s týmž základem, na pozadí tohoto přehodnocování deadjektivních slovo tvorných struktur nabýval sufix *-oš* funkce formálně hypokoristické a spojoval se i se základy substantivními (*V'itoš*) a verbálními (*Mstoš*).

Ale sekundární formálně hypokoristické formanty byly při tvoření osobních jmen užívány jen ojediněle, protože povědomí o jejich funkci původní poněkud omezovalo jejich spojitelnost se všemi druhy základů. Mnohem důležitější bylo, že se staly významným východiskem pro tvoření dalších formálně hypokoristických formantů. V důsledku stále více se prosazujícího parasystémového tvoření a na pozadí četných osobních jmen se stejnými základy ztrácela antroponyma jednoznačnou slovo tvornou strukturou a připouštěla perintegrace. Toto druhotné rozložení morfémového materiálu uvnitř slova vedoucí k jeho jinému členění (Dokulil, 1962, s. 101) se nezřídka stávalo doprovodným jevem parasystémového tvoření. Ale na rozdíl od apelativ, v nichž docházelo k perintegraci na základě častého spojování sufixu s odvozovacími základy stejného zakončení, tedy v důsledku jistých slovo tvorných aktů v rámci jednoho typu (*-ík, -ník + -ek > -iček*), vyvolávaly perintegraci formantů antroponymických jejich parasystémové vztahy k osobním jménům jiných typů, která byla sekundárně považována za jejich fundující útvary.

Výsledkem perintegračních procesů, většinou stupňovitě prováděných, byla řada nových specificky antroponymických formantů, jež se ve funkci formálně hypokoristické spojovaly se substantivními, adjektivními i verbálními základy, a to v jejich plné i zkrácené podobě. Např. na základě perintegrace typu *L'ut-oš > L'uto-š* (podle *L'utobor* apod.) se vyvinul sufix *-š*, který odvozoval další jména: *Bogu-š, Bogda-š < Bogdan, Sby-š < Sbyslav, Un'ěš < Un'ěslav*. Pod vlivem složených jmen s odlišným konexem nebo se stejnými základy v různých pozicích nastávaly v některých formacích další perintegrace, jejichž výsledkem byly nové formanty *-iš* (*Gost'i-š > Gost-iš* podle *Dobrogost, Gostom'il*), *-eš* (*Dal'e-š > Dal'-eš* podle *Dal'ibor*, jméno uvádí Svoboda, 1964, s. 150), *-uš* (*Bogu-š > Bog-uš, Bog-úš* podle *Bogobud, Chval'ibog* a antroponym deadjektivních se sufixem *-úš* — *Malúš*); ty se postupně osamostatnily a tvořily formální hypokoristika od základů zakončených na konsonant: *Petr'iš, Bareš, Bartuš*.

192. Jak ukazuje různá míra využití parasystémových formantů ve skupinách jmen desubstantivních, deadjektivních a deverbálních, mělo parasystémové tvoření vlastní distribuční pravidla, jež do jisté míry respektovala prvotní pojmenovací motivy antroponym. Osobní jména desubstantivní se konstituovala na pozadí apelativních slovtvorných typů odvozujících deminutiva, přechýlené podoby a formace vyjadřující přibuzenský vztah. Z toho vyplývá, že byla fundována převážně osobními jmény a že vzájemné parasystémové vztahy byly pro ně prvořadé. Za těchto okolností nemohl být vliv apelativ se stejnou slovtvornou motivací velký.

Protože nově vytvořená formální hypokoristika vstupovala do pevných vztahů s ostatními jmény se stejným základem, bylo spojování parasystémových formantů se substantivními základy poměrně volné. Jistá omezení asi platila při fundaci osobními jmény deapelativními, neboť od nich utvořená formální hypokoristika nalézáme jen zřídka. Z nejstaršího období češtiny je doložen nepatrný počet těchto jmen a většina z nich obsahuje produktivní formálně hypokoristické sufixy praslovanského původu (*Kv'ět'ata, Vjb'ata, Osl'ata*).

Můžeme tedy právem konstatovat, že ve skupině osobních jmen desubstantivních je nejvíce patrná skutečnost, že pro vlastní jména je důležitější plnění onymické funkce nominalizační a individualizační než lexikální význam fundujících útvarů. V rámci antroponym desubstantivních se tak mohlo nejdříve a v největší míře realizovat parasystémové tvoření, disponovat nejpočetnějším souborem formálně hypokoristických formantů a ověřovat jejich životaschopnost, protože na pozadí apelativních typů modifikačních (deminutiva...) mohly formálně hypokoristické prostředky předávat novým antroponymům pouhý antroponymický (druhově specifikující) příznak. V této skupině *propria*, kde sémantika fundujících formací (jednalo se převážně o *propria*) nehrála téměř žádnou roli, mělo parasystémové tvoření derivací svůj

počátek a později nabylo i nejvýznamnějšího postavení, neboť mohlo využívat plných i různě zkrácených základů: *Ondr'ějek*, *Gost'iš* < *Gost'im'il*, *Konaša* < *Konrád*, *Mach* < *Matěj*, *Haš* < *Havel*, *Kub'ata* < *Jakub*. Od jmen desubstantivních se parasystémové prostředky šířily dále k osobním jménům deverbálním a deadjektivním.

193. Parasystémové tvoření antroponym z adjektivních a verbálních základů se vyznačuje společnými rysy. Na rozdíl od jmen desubstantivních se každá z těchto skupin zformovala na základě jednoho pojmenovacího motivu vyjádřitelného pomocí jistých slovtvorných typů apelativních; jeho prostřednictvím pak zůstala těsněji spjata s apelativy téže slovtvorné motivace a tyto propriálně-apelativní vztahy částečně omezovaly spojování formálně hypokoristických formantů s verbálními a adjektivními základy.

Osobní jména deverbální charakterizuje společný pojmenovací motiv „charakteristika pojmenované osoby podle určité činnosti“. Protože byl tento původní motiv udržován v povědomí uživatelů jmen většinou jen prostřednictvím sporadicky zastoupených, tudíž nevýrazných slovtvorných typů (*-ar'ár'*, *-ec'*, *-ák*, *-ka...*), bylo možné spojování formálně hypokoristických sufixů s verbálními základy ve větší míře než se základy adjektivními. Zbývá dodat, že k prosazení některých formálně hypokoristických prostředků ve skupině deverbálních antroponym přispívaly četné shody v základech jmen deverbálních a složených (*-súd-*, *-t'ěch-*...). Tak se stalo, že již v nejstarším období češtiny tvořila formální hypokoristika čtvrtinu všech osobních jmen s verbálními základy. Ale sporadické zastoupení jejich typů svědčí o tom, že jistá omezení — ve srovnání s útvary desubstantivními — existovala. Zasloužilo se o ně především několik původních produktivních typů, jako např. formace se sufixy *-n/en*, *-na/ena* navazující na pasivní participia *n-ová*, které nápadně omezily uplatnění formálně hypokoristických sufixů *-en*, *-ena*, *-an*, *-ana* v rámci deverbálních antroponym, přestože k jejich konstituování výrazně přispěly.

Skupina osobních jmen deadjektivních tvořila osobitý, poměrně uzavřený celek spojený společným pojmenovacím motivem „charakteristika pojmenované osoby na základě její vlastnosti“, a proto vykazovala nejtěsnější vztahy k svým apelativním protějškům, jež představovala jména nositelů vlastnosti a jména vlastností. Dominující původní motivace udržovaná v povědomí uživatelů jmen především pomocí produktivních antroponymických typů (*-ek*, *-ec'*, *-ík*, *-ák* apod.) omezila spojitelnost formálně hypokoristických sufixů s adjektivními základy na minimum (necelá pětina všech antroponym s adjektivními základy). Pro období 11.–13. století je příznačné, že se při parasystémovém tvoření formálních hypokoristik uplatňovaly nejčastěji adjektivní základy etymologicky neprůhledné, které byly na pozadí osobních jmen se stejnými základy (*Un'islav*, *Un'ěslav*) považovány za antroponymické základy substantivní: *Un'ěš/Un'eš*, *Uňek/Unek*, *Unka*, *Un'ěch/Un'ech*, *Un'ěč/Un'eč*.

194. Zjištění, že se formálně hypokoristické sufixy spojovaly s adjektivními základy jen zřídka, přestože i ony byly častou součástí složených osobních jmen, vede k závěru, že parasystémové tvoření mělo vlastní distribuční pravidla respektující do jisté míry prvotní pojmenovací motivy antroponym a že bylo procesem sekundárním navazujícím na derivaci podobně motivovaných apelativ. A právě tyto prvotní antroponymické typy měly rozhodující vliv na podobu tohoto procesu i jeho pravidla. Při tvoření osobních jmen z verbálních a adjektivních základů působily dvě protichůdné tendence: na jedné straně zřejmá snaha uchovat souvislost antroponym s prvotním pojmenovacím motivem, na straně druhé nezadržitelné pronikání parasystémových formantů — jako typických prostředků tvoření proprií — do obou skupin antroponym. Jejich výsledkem byl nevelký počet formálních hypokoristik, výrazně menší než v případě osobních jmen desubstantivních.

Z uvedeného vyplývá, že nelze pokládat většinu osobních jmen deverbálních a deadjektivních za hypokoristické obměny jiných antroponym (jako např. Svoboda, 1964, s. 152). Je to sice způsob nejsnadnější a většinou těžko vyvratitelný, ale jak bylo prokázáno výše, v nejstarším období češtiny se při parasystémovém tvoření osobních jmen derivací jistá pravidla uplatňovala. Domnívám se, že v onomastické literatuře je tzv. mechanickému krácení přisuzována větší role, než jakou mělo ve skutečnosti. Teprve v dalších obdobích dochází k výraznějšímu přehodnocování původních útvarů deverbálních a deadjektivních ve formálně hypokoristické obměny jiných antroponym, ale ve srovnání s osobními jmény desubstantivními zůstávají deverbální a zejména deadjektivní formace ve výrazné menšině. Parasystémovým pravidlům se v některých případech podřizovala i derivace osobních jmen: např. antroponyma vyjadřující synovský vztah se odvozují sufixem *-ic* především z antroponym desubstantivních.

Míra spojitelnosti parasystémových slovtvorných prostředků s různými slovně-druhovými základy byla nepřímou úměrnou postavení původních pojmenovacích motivů ve sledovaných skupinách jmen. Nejčastěji se spojovaly se základy substantivními, méně často s verbálními a nejméně s adjektivními. Parasystémové tvoření působilo jednak v rámci původních antroponymických typů deapelativních, kde představovalo výrazný zdroj jejich rozmnožování (*Bud'ivoj — Sud'islav, Čŕnek — Bolek*), jednak vedlo ke vzniku vlastních typů parasystémových, které se významně podílely na rozhojnění osobních jmen příslušné slovtvorné struktury, zejména odvozené (*Jareš, Bareš...*).

Pro parasystémové tvoření je sice příznačné, že se v nich uplatňují především apelativní typy periferní (Němec, 1980, s. 73; Šlosar, 1994, s. 149), ale toto tvrzení platí spíše pro období, kdy je již plně rozvinuto. V počátečním období češtiny si apelativní i antroponymické slovtvorné typy teprve budovaly své postavení a jejich

produktivita byla otázkou dalšího vývoje (od 14. století). Např. sufix *-č* byl hojně využíván při odvozování staročeských jmen činitelských a sufix *-l* byl jen okrajovým prostředkem téže slovtvorné kategorie; přitom se oba při tvoření nejstarších osobních jmen uplatňovaly jen ojedinele.

125. Parasystémové tvoření osobních jmen využívá zvláštností parasystému antroponym, ale zároveň respektuje základní systém nociónálních apelativ. Jeho specifčnost spočívá v uvolnění kompozičních a derivačních pravidel na úkor sémantiky výsledných formací, již propria nepotřebují, jeho přináležitost k základnímu způsobu tvoření slov je manifestována pravidly směřujícími k vytváření útvarů stejné struktury. V rámci parasystémových pravidel byla závazná distribuce formantů vázaná hláskoslovně téměř ve stejném rozsahu jako u apelativ (o ní viz Šlosar, 1986, s. 253–295). V nejstarším období češtiny se toto tvoření nacházelo ve své počáteční fázi; vyšší počet parasystémově utvořených antroponym doložených ve 14. a 15. století ukazuje, že jeho vývoj měl vzestupnou tendenci. V dalších stoletích pak postupně vykrytalizovalo do té podoby, jak ji dnes známe především z hypokoristik (např. Knappová, 1989, s. 31–36).

126. V rámci parasystémového tvoření se realizovalo krácení bez změny morfologické charakteristiky (*Sen < Senhart*). V období 11.–13. století sice nemělo roli důležitou (doloženo bylo zhruba 30 osobních jmen, z toho většina desubstantivních), ale poskytlo rozvíjející se staročeské antroponymii různé modifikace antroponymických základů (*Erazim > Raz*) i vzory pro další tvoření formálních hypokoristik z jednoslabičných zkrácených základů; např. podle *Ben < Benedikt* vznikaly formace se sufixem *-n* (*Ban*).

127. Nejvýraznějším rysem počátečního stadia české antroponymie byla její početnost a formová rozrůzněnost. Na jejím utváření se podílelo téměř 200 slovtvorných typů, z toho však jen 26 bylo výrazněji produktivních: 4 typy kompoziční a 22 typy derivační. Ostatní měly postavení periferní, zhruba 90 slovtvorných typů bylo dokonce reprezentováno jedním, popř. dvěma jmény. Výrazná slovtvorná diferenciace založená především na velkém množství ojedinele využívaných slovtvorných struktur může vzbudit dojem, že se nejstarší antroponyma tvořila zcela libovolně. Uplatnění nejrozrůznějších apelativních sufixů (*Rataj*, *Ratn'ík*, *B'egar*, *Mukar*, *Malýš...*), účast polyfunkčních formantů, jejichž konkrétní funkci nelze v mnohých antroponymech určit, a další méně nápadná fakta tuto domněnku zdánlivě podporují. Ale skutečnost je jiná. Všechny antroponymické typy, centrální i periferní, měly v období 11.–13. století svůj smysl, neboť byly výsledkem tehdejšího slovtvorného vývoje, jenž směřoval k bohaté a formově rozrůzněné antroponymii. V té době hledala čeština vlastní prostředky tvoření osobních jmen a na pozadí praslovanských typů antroponymických i apelativních prověřovala své slovtvorné možnosti zapojováním

všech motivicky vyhovujících typů do služeb antroponymie a tak si vybuodovala tvůrčí potenciál, který byl schopen uspokojit tehdejší zvýšenou potřebu osobních jmen.

198. Soubory slovotvorných typů s jedním i dvěma základy mají stejné rozvrstvení. Jejich jádro tvoří typy prvotní, jež se prostřednictvím společných pojmenovacích motivů vyvinuly z typů apelativních. Produktivními se staly jen některé z nich a ty položily základ českého antroponymického parasystému. Jeho sekundární obohacení představují typy specificky parasystémové, zabezpečující dostatek vzorů pro tvoření osobních jmen i jejich formálně hypokoristických obměn. Vzájemný poměr mezi oběma vrstvami odpovídá postavení parasystémového tvoření v daném souboru typů.

199. Základní význam pro tvoření osobních jmen o dvouzákladové struktuře mají deapelativní produktivní typy V-(K)-S (*Bud'ivoj*), AD-(K)-S (*Dobrogost*), AD-(K)-V (*Svatobor*) a S-(K)-V (*Vojt'ěch*) (uspořádáno podle četnosti), podle těchto modelů vznikly tři čtvrtiny všech antroponym této struktury. Zde se nejvýrazněji projevila již dříve známá skutečnost (Němec, 1968, 1980; Šlosar, 1987, 1994), že produktivní typy antroponymické vycházely přednostně z apelativních typů periferních: V-(K)-S, AD-(K)-V. — Zbývající typy deapelativní i parasystémové mají jen periferní povahu.

200. Největší podíl na tvoření osobních jmen z jednoho základu má derivace, a to sufixace a konverze, neboť prefixační postupy byly jen ojedinělé. Prvotní typy derivační představují přirozené, tzn. původní spojení formantů se základy substantivními, adjektivními i verbálními (*Mst'islav'ic'*, *Čmek*, *Hovora*...). Většina antroponymických slovotvorných prostředků je původu praslovanského, a proto lze tvoření mnohých českých osobních jmen pokládat za pokračování obdobných slovotvorných procesů praslovanských.

Mnohotvárnost nejstarší české antroponymie, jakož i podíl jednotlivých formantů na jejím utváření demonstruje následující výčet všech slovotvorných prostředků, které tvořily osobní jména desubstantivní, deadjektivní a deverbální (§ 201–203); míra jejich produktivity je značena odlišnou grafikou: **-ek** — velmi produktivní; **-ic'** — produktivní; **-sta** — málo produktivní. V prvním sloupci tabulky jsou uvedeny konsonanty, podle nichž jsou formanty uspořádány.

201. DESUBSTANTIVNÍ ANTROPONYMA

-c'-	-ec'	-ic'	-ic'a/ic'ě	-c'a/c'ě	
-č-	-č	-ča	-áč		
-d-	-da				
-h-	-h				
-ch-	-och	-ch	-uch/úch	-ucha	-icha
	-ach				
-j-	-j/ěj				
-k-	-ek	-ka	-ík	-ák	-k
	-n'ík				
-l-	-ula	-la			
-n-	-en	-ena	-n	-un/ún	-una
	-na	-ana	-an	-in	-ina
	-'an'in				
-ň-	-oň	-oňa/oňě	-ň	-áňě	-ňa
	-uňa				
-r-	-or	-ora	-ur/úr		
-r'-	-ár'/ar'				
-š-	-oš	-š	-ša	-eš	-eša
	-iš	-iša	-uš/úš	-aša	-uša
-t-	-ota	-ta	-'ata/ěta	-ot	-ut
	-t	-uta			
-st-	-sta				
-št-	-šta				
-v-	-ava	-va			
	-a	-ě <*-ja	-ě <*-ę		

202. DEADJEKTIVNÍ ANTROPONYMA

-c'-	-ec'	-ic'	-ic'a/ic'ě		
-č-	-č	-ič	-áč		
-ch-	-ch	-och	-uch/úch	-ucha	
-j-	-uj				
-k-	-ek	-ka	-ík	-ák	-k/ok
-l'-	-ul'a				
-n-	-en	-ena	-an	-ana	-na
	-ina	-ín			
-ň-	-oň	-oňa	-áňě		
-r-	-era				
-s-	-as				
-š-	-oš	-oša	-uš/úš	-ýš	-ýša/yša
	-š	-ša	-eš		
-st-	-ost'	-osta	-sta		
-t-	-ota	-ata/ěta			
-št-	-šta				
-v-	-ava				
	-a	- 'a/ě	konverze AD>S		

203. DEVERBÁLNÍ ANTROPONYMA

-c'-	-ec'	-ic'	-ic'a/ic'ě		
-č-	-č				
-ch-	-och	-ch	-cha		
-j-	-j/ěj				
-k-	-ák	-ka	-ek	-ík	-k/ok
-l-	-l				
-m-	-m/im/om	-ma			
-n-	-n/en	-na/ena	-na	-an	-en
	-ín/in	-ina			
-ň-	-oň	-oňa/oňě	-yň	-yňa/yňě	
-r'-	-ár'/ar'				
-š-	-š	-ša/šě	-iša/išě	-iš	-eš
	-uš/úš	-oš			
-t-	-taj	-ata	-'ata/ěta	-at/'at	-ut
	-t	-uta	-t'	-ota	
-v-	-ava				
	-0 <*-ъ	-0 <*-b	-a	-'a/ě	

204. Nejvíce slovtvorně diferencována jsou osobní jména desubstantivní. Bohatě zastoupení antroponymických slovtvorných typů (40%) navazujících na typy apelativní, v jejichž rámci se odvozovala deminutiva, přechýlené podoby ženských jmen a formace vyjadřující přibuzenský vztah, ukázalo, že prvotní desubstantivní antroponyma byla utvářena podle apelativ uvedených slovtvorných motivací. Nepatrně vyšší počet formálních hypokoristik (47 %) zase naznačuje, že v této skupině jmen už převládaly slovtvorné prostředky této povahy. Poměrně velký podíl na utváření desubstantivních formací měl ještě konverzní polyfunkční formant *-a* (12 %).

205. Původní antroponyma deadjektivní představují osobitou skupinu spojenou společným pojmenovacím motivem „charakteristika pojmenované osoby podle její vlastnosti“. Výrazná převaha osobních jmen s průhlednou slovtvornou motivací

(66 %) navazujících na jména nositelů vlastnosti a na jména vlastností potvrzuje, že deadjektivní antroponyma vyrůstala z těchto slovtvorných kategorií. Protože pro všechna propria je plnění onymických funkcí důležitější než lexikální význam fundujících nebo stejně znějících apelativ, jsou i osobní jména deadjektivní, byť ojediněle, utvářena parasystémově z jiných antroponym s adjektivním základem (18%).

Útvary s formálně hypokoristickými sufixy nacházíme sporadicky i ve většině původních slovtvorných typů deapelativních (*Čjnek x Bolek*), ale poměrně malý počet formálních hypokoristik svědčí o počáteční fázi parasystémového tvoření, která jistě navazovala na stav praslovanský. Evidentní je to v případě osobních jmen s adjektivními základy, které nejsou doloženy v českých apelativech (*Paček*). V rámci původních slovtvorných typů získaly některé sufixy (*-oš*, *-oň*, snad i *-och*) navíc funkci formálně hypokoristickou a sloužily nejen k tvoření formálních hypokoristik, ale i jako východisko nových antroponymických sufixů (*-š*). Přispěly tedy deadjektivní typy významnou měrou k rozhojnění inventáře antroponymických slovtvorných prostředků.

206. Skupinu původních antroponym deverbálních provází společný pojmenovací motiv „charakteristika pojmenovaného podle určité činnosti“. Jak ukazuje procentuální zastoupení deapelativních (47%) a parasystémových typů (28%), byly i v tomto případě využívány formálně hypokoristické formanty v menší míře než při tvoření formací desubstantivních. Ale útvary formálně hypokoristické byly poměrně časté ve slovtvorných typech s polyfunkčními formanty (*-ek*, *-ka*, *-lk...*). Do společného inventáře antroponymických slovtvorných prostředků přispěly především deverbální slovtvorné typy se sufixy *-n/en*, *-na/ena*, jež se podílely na vytvoření formálně hypokoristických sufixů *-en*, *-an*, *-ena*, *-ana*.

207. Synchronní popis tvoření a utvářenosti nejstarších českých osobních jmen pro 11.–13. století byl doplněn o aspekt diachronní naznačením vývojového pohybu jednotlivých slovtvorných typů do začátku 15. století. Srovnání materiálu bohemik se staročeskou antroponymií 14.–15. století (Svoboda, 1964) prokázalo, že pro hlubší poznání staročeské antroponymie má její nejstarší stadium význam klíčový. V tomto období se totiž vytvořil téměř kompletní inventář slovtvorných typů, který stačil uspokojovat i náročnější pojmenovací potřeby v dalších stoletích, kdy se k individualizaci osoby na veřejnosti začínalo stále častěji užívat dvojice antroponym — „oficiálního“ osobního jména a jeho doplnění, neustáleného a nedědičného příjmi. V té době již slovtvorný vývoj antroponym nesměřoval k výraznějšímu rozmnožení typů, nýbrž k jejich dočasnému rozmístění do centra či periferie staročeského antroponymického parasystému. Nejstarší produktivní typy si své významné postavení uchovaly nadále. Během 14. a 15. století se staly produktivními původní periferní typy s formanty *-eš*, *-uš/úš*, *-ch* (antroponyma desubstantivní), *-ák* (deadjektivní), *-č* a *-l* (deverbální).

Uvedené rozložení slovotvorných typů nebylo přirozeně definitivní, postavení mnohých, zejména málo produktivních formantů se pod vlivem různých faktorů měnilo; některé okrajové typy byly oživovány (-*ča*), jiné zase zanikaly a zůstaly petrifikovány v příjmích a pozdějších příjmeních (-*era*, -*sta*). Ale období 16.–18. století zatím blíže charakterizovat nemůžeme, neboť jeho antroponymie nebyla dosud soustavně zpracována.

Se zavedením oficiální dvoučlenné antroponymické soustavy (1780 podle Svobody, 1964, s. 187) se postupně stabilizoval soubor křestních jmen a dědičných příjmení, a proto je tvořivost v současné antroponymii omezena především na oblast hypokoristik a přezdívek. Jejich vývoj se ubírá obdobnými cestami jako kdysi vývoj staročeských „oficiálních“ jmen. Zejména v oblasti hypokoristik se výrazně uplatňuje parasystémové tvoření, jehož podstatou je zdánlivě volné spojování formantů s antroponymickými základy, většinou etymologicky neprůhlednými (viz např. Knapková, 1985; 1989, s. 31–36), a odhalení jeho pravidel a zákonitostí patří k důležitým úkolům onomastické slovotvorby.

Ale samozřejmě i tento dnešní stav tkví svými kořeny v nejstarším období češtiny, jehož obraz lze sestavit jen z rekonstrukcí, bohemik a pozdějších glos a přípisků. Proto je každá informace získaná z těchto zdrojů důležitým příspěvkem k poznání počátečního stadia češtiny, v němž se formovaly její základy. Antroponymická bohemika o něm vypovídají jako o období hledání a nalézání cest, jak tvořit pojmenování s individualizační funkcí. Byla to doba postupné krystalizace českých antroponymických slovotvorných typů, jež představují základ české antroponymické soustavy a zároveň věrohodné svědectví o tehdejších rozvinutých slovotvorných schopnostech češtiny.